

ILMIY BILISH VA BILISH TURLARI

Qarshi davlat universiteti 1-kurs magistranti

Jasmina Ismatova

Qarshi davlat universiteti o`qituvchisi

Sanjar Boymurodov

Annotatsiya: Ushbu maqolada ilmiy bilish jarayonining mohiyati, uning jamiyatdagi o`rni hamda bilishning turlari tahlil qilinadi. Bilish jarayoni inson tafakkurining asosiy shakli sifatida olamni anglash, hodisalar orasidagi sabab-oqibat bog`liqliklarini aniqlashga xizmat qiladi. Ilmiy bilishning empirik va nazariy bosqichlari, ularning o`zaro aloqasi hamda amaliy ahamiyati yoritiladi.

Kalit so`zlar: bilish, ilmiy bilish, empirik bilish, nazariy bilish, tajriba, tafakkur, haqiqat.

Insoniyat taraqqiyoti davomida olamni bilish va uni anglash jarayoni markaziy o`rinni egallab kelgan. Har bir ilm-fan sohasi, xoh tabiiy fanlar, xoh ijtimoiy-gumanitar fanlar bo`lsin, o`z rivojida bilishning turli bosqichlarini bosib o`tadi. Bilish jarayoni inson tafakkurining eng muhim shakli bo`lib, u atrof-muhit, jamiyat va inson mohiyatini tushunish uchun zarurdir. Ilmiy bilish esa insoniyatning eng yuqori bilish shakli bo`lib, u aniq metodlar, tajriba, kuzatish, tahlil va nazariy xulosalarga tayanadi. Shu sababli ilmiy bilish boshqa bilish turlaridan - kundalik, diniy yoki badiiy bilishdan - farq qiladi.

Bilish inson tafakkurining eng muhim va faol shakli bo`lib, u insoniyat taraqqiyotining asosini tashkil etadi. Bilish - bu insonning atrofidagi olamni, tabiat va jamiyat hodisalarini ong orqali aks ettirish jarayonidir. Inson tafakkuri voqelikni nafaqat passiv tarzda qabul qiladi, balki uni faol ravishda o`rganadi, tahlil qiladi va unda o`z o`rnini belgilaydi. Shuning uchun bilish jarayoni faqat ma`lumot to`plash emas, balki haqiqatni aniqlash, qonuniyatlarni tushunish va ularni amaliyotda qo`llashdan iboratdir. Bilish jarayonida inson sezgi organlari orqali olamni idrok etadi, so`ngra bu ma`lumotlarni tafakkur orqali tahlil qiladi. Shu tariqa u o`z bilimlarini shakllantiradi. Bilishning maqsadi - haqiqatni ochish, ya`ni voqelikni to`g`ri, obyektiv va mantiqan izchil tarzda aks ettirishdir. Shu sababli bilishning natijasi faqat faktlar yig`indisi emas, balki ular o`rtasidagi sabab-oqibat bog`liqliklarini tushuntiruvchi ilmiy bilimdir. Bilim insoniyat tajribasining natijasi bo`lib, u jamiyat taraqqiyotida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Chunki aynan bilish jarayoni natijasida fan, texnika, san`at va ijtimoiy sohalarida yutuqlarga erishiladi. Shu ma`noda, bilish insoniyatni rivojlantiruvchi, uni yangilik sari yetaklovchi kuch sifatida namoyon bo`ladi. Bilish jarayoni murakkab va ko`p qirrali bo`lib, u inson faoliyatining turli sohalarida o`z

ifodasini topadi. Bilishning turlari insonning dunyoni idrok etish uslubiga, maqsadiga va vositalariga qarab farqlanadi.

Oddiy (kundalik) bilish - bu insonning kundalik hayotiy tajribasi asosida shakllanadigan bilim turidir. U ko‘pincha bevosita kuzatish va shaxsiy tajriba natijasida hosil bo‘ladi. Masalan, dehqon yillik tajribasiga tayangan holda ob-havoning o‘zgarishini taxmin qilishi yoki shifokor tajribasiga ko‘ra bemorning holatini aniqlashi kundalik bilishga misol bo‘ladi. Bunday bilimlar ko‘p hollarda ilmiy asosga ega bo‘lmasa-da, amaliy ahamiyatga ega bo‘ladi.

Badiiy bilish esa insonning estetik idroki bilan bog‘liq. Bu turdagi bilishda voqelik san‘at, adabiyot, musiqa va tasviriy vositalar orqali ifodalanadi. Badiiy bilish hissiyot, obraz, timsol va ramzlar orqali inson qalbiga ta’sir etadi. Masalan, shoir voqelikni she’r orqali ifodalaydi, rassom esa ranglar yordamida inson tuyg‘ularini ko‘rsatadi.

Diniy bilish e’tiqod, ma’naviyat va ruhiyat bilan bog‘liq bo‘lib, u ilohiy manbalar, muqaddas matnlar va diniy tajriba asosida shakllanadi. Diniy bilish insonni ezgulikka, adolatga, sabr va mehrga da’vat etadi. U ilmiy dalillarga emas, balki ishonch va e’tiqodga tayanadi.

Ilmiy bilish esa inson tafakkurining eng yuksak shakli hisoblanadi. U voqelikni chuqur tahlil qilish, dalillar asosida umumiy qonuniyatlarni aniqlash va ularni isbotlashni o‘z ichiga oladi. Ilmiy bilishda tajriba, kuzatish, mantiqiy tahlil, induksiya va deduksiya usullari qo‘llanadi. Masalan, fizikada energiyaning saqlanish qonuni yoki biologiyada tabiiy tanlanish nazariyasi ilmiy bilish natijasidir. Ilmiy bilish boshqa bilish turlaridan bir qator belgilar bilan ajralib turadi. Obyektivlik - ilmiy bilim shaxsiy fikr, his-tuyg‘u yoki e’tiqoddan mustaqil bo‘lishi kerak. Ilmiy haqiqat subyektiv qarashlarga emas, balki tekshirilgan dalillarga asoslanadi. Asoslilik - ilmiy bilishning har bir xulosasi isbot talab qiladi. Hech bir ilmiy da’vo dalilsiz, tajribasiz yoki mantiqiy asoslanmasdan haqiqat sifatida qabul qilinmaydi. Tizimlilik - ilmiy bilimlar bir-biri bilan bog‘liq holda, yagona nazariy tizimni tashkil etadi. Har bir yangi kashfiyot avvalgi bilimlar tizimiga qo‘shilib, uni boyitadi yoki takomillashtiradi. Qayta tekshirish mumkinligi ilmiy bilimning yana bir muhim belgisi. Har bir ilmiy natija boshqa tadqiqotchilar tomonidan tajriba yo‘li bilan tasdiqlanishi yoki inkor etilishi mumkin bo‘lishi zarur.

Xulosa qilib aytganda, bilish inson tafakkurining uzluksiz va murakkab jarayonidir. U insonning atrof-muhitni, jamiyatni va o‘zini anglashdagi eng muhim vositasi sifatida namoyon bo‘ladi. Bilish jarayonida inson tajriba, kuzatish va tahlil orqali yangi ma’lumotlarni o‘zlashtiradi, ularni umumlashtirib, yangicha tushunchalar hosil qiladi. Ayniqsa, ilmiy bilish bu jarayonning eng yuksak bosqichi bo‘lib, u empirik va nazariy tahlilga asoslanadi. Ilmiy bilish obyektivlik, asoslilik, mantiqiy izchillik va tizimlilik tamoyillariga tayangan holda, mavjud bilimlarni boyitadi hamda yangi

kashfiyotlarga yo‘l ochadi. U insoniyat taraqqiyotining harakatlantiruvchi kuchi bo‘lib, texnologik, ijtimoiy, madaniy va iqtisodiy sohalarda rivojlanish uchun mustahkam poydevor yaratadi. Shu bois ilmiy bilish nafaqat bilim orttirish vositasi, balki insoniyatning intellektual va ma’naviy kamolotini ta’minlovchi eng muhim omillardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov, I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
2. To‘xtiyev, B. Falsafa: O‘quv qo‘llanma. Toshkent: O‘zbekiston, 2019.
3. G‘ofurov, A. Bilish nazariyasi asoslari. Toshkent: Fan, 2015.
4. Popper, K. The Logic of Scientific Discovery. London: Routledge, 2002.
5. Chalmers, A. What Is This Thing Called Science? Cambridge University Press, 2013.